

Když se řekne stvoření...

(aneb proč nás evoluce celkem nezajímá)

Jan Moravec, Nečtiny 20. 1. 2009

Organizátoři pojali úmysl, nechat zde zaznít něco o theologii. Proč vlastně? No, prvoplánová odpověď je zřejmá: kvůli tomu starému a nešťastnému sporu o to, jestli jsme stvoření Bohem, nebo zda jsme se vyvinuli z opic (srv. karikatura Darwina na pozvánce). A zda dnes, po 150 letech mezi křesťany převládá kreacionismus, nebo zda jsme si to s tím stvořením už nějak rozmysleli, ustoupili od něj a vzali evoluci na milost. Takhle zjednodušeně je ta otázka v obecném povědomí. Nechci vám tuhle karikaturu podsouvat, spíš se budu snažit vás přesvědčit o tom, abyste příště žádné theology nezvali, protože k tomu není žádný důvod.

Pro poctivost musím předeslat, že to, co budu hlásat, je dosti volný konsensus – řekněme – mainstreamových teologů klasických církví. Tedy církve katolické, evropských evangelických církví vzešlých z reformace 16. stol., patrně i pravoslavné. I když v jejich rámci existuje širší názorové spektrum.

Nechci se pouštět do historických exkursů, i když by byly zajímavé. Něco zde včera naznačil prof. Komárek. Třeba bychom mohli sledovat, proč (jak zmínil) byl biblicismus 17. a 18. stol. tak striktní (ve srovnání se středověkem). K tomu jen poznámka: mluvit v této souvislosti o kreacionismu nelze, to je anachronismus. Kreacionismus je jevem výlučně až 20. století. Theologumenon, tedy prvek učení postulující doslovnou interpretaci Gn jako přírodopis, má smysl až tehdy, když nějaká alternativa (a tou byl až darwinismus) sestoupila z akademických kruhů do škol a stal se z ní proticírkevní klacek. Do té doby lze mluvit o biblicismu – soustředění na Bibli jako jediný zdroj učení. Pochopitelně *církevního* učení. Biblicismus je charakteristický pro protestantskou poreformační orthodoxii (nikoliv pro reformátory samotné) a pak pro probuzenecké hnutí v 18. stol. (methodismus apod.). Nikdy nebyl výrazný v katolickém prostředí. Odpovědi na theologické otázky se hledaly v Bibli. Tedy na otázky věroučné, morální, sociální atd. Otázku po vzniku světa prakticky nikdo nekladl a nikoho nenapadlo se tím zabývat, kromě několika málo intelektuálů. To opravdu nebyla záležitost, která by se řešila na kazatelkách.

Ano, dnes existují různé proudy, církve, církevičky a sekty, které mají kreacionismus jako svoje proprium, identifikační znak, šiboleť. Ale to není náš případ. Nám je totiž úplně jedno, jak konkrétně vznikl svět a jeho struktury. Jestli se vylíhl z vejce, vznikl samooplozením Země, nebo byl stvořen za 6 dní před 6 tisíci let, nebo prodělal velký třesk a biologickou evoluci. Tuhle otázku křesťanská teologie nikdy v historii neřešila. Křesťanská zvěst totiž neřeší minulost ani struktury světa. Tlumočí zvěst o Boží lásce, o Božím oslovení, o naději, která přesahuje naše fyzické a vědecké obzory. A vůbec při tom nezáleží na tom, jaké ty obzory jsou, jak konkrétně si ten náš svět představujeme a vykládáme.

Tohle by už mohlo připadat jako silná káva i kdekterému věřícímu křesťanu. A okamžitě by se ozvalo: Ale vždyť je to základní element naší víry. Vyznáváme přece víru v *Boha, otce všemohoucího, stvořitele nebe i země*. A ten nejdůležitější zdroj naší zvěsti – Bible – tím dokonce začíná. A protože veškeré theologické mluvení o stvoření se na biblický zdroj odvolává a z něj se odvozuje, jsme nuceni mu věnovat pozornost.

Ono to platí obecně: Když se dva či více věřících lidí nemůže na něčem dohodnout, obvykle některý dříve nebo později vynese argument: „A jak je to v Bibli?“ Neboli: můžete si myslet, co chcete, ale existuje-li dostatečně vhodný biblický verš, který na daný problém pasuje (a potvrzuje můj názor), nemá cenu dál diskutovat. Biblický verš – to je trumfové eso.

Sílu biblického slova dokládá naše otázka mimořádně plasticky: kdyby Bible byla o jednu jedinou stránku kratší, kdyby začínala o jedinou kapitolu dál, žádný problém typu „stvoření či evoluce“ bychom tu neměli. V celém dalším textu Bible, na oněch zbývajících tisíci stranách, se totiž o stvoření buď nemluví vůbec nebo zcela marginálně. Ale budiž, karty jsou rozdány včetně trumfů, musíme se dát do hry. Ovšem, musíme zkoumat, co je trumfovým esem, co spodkem a co sedmou a jestli nejsou trumfy vytahovány z rukávu.

Položme si upřesňující otázky: kde se v Bibli o stvoření mluví? V jakých je to kontextech? Co je sdělením oněch kontextů? Je vůbec někde v Bibli stvoření jako samostatné téma? Je vůbec někde v Bibli tématem příroda, kosmos, ne-lidský svět? Jak v tomto smyslu vypadá Bible ve srovnání s jinými starověkými náboženskými texty? Konkrétně s rozsáhlými a propracovanými stvořitelstvími mýty babylonskými a egyptskými? To vše musíme zohlednit, chceme-li s Bibli zacházet přiměřeně a poctivě.

Pojďme se teď na ta místa a kontexty podívat podrobněji.

Starý zákon

Pojmem stvoření jsou překládána 3 hebrejská slovesa a jejich deriváty. Nejspecifičtěji stvořitelství sloveso je *b-r-*; jeho podmětem je vždy Bůh. ČEP se snaží (ne úplně důsledně) vyhradit slova stvořit, stvoření právě jako ekvivalenty tohoto slovesa. Podívejme se na jeho výskyty:

První překvapení: vůbec nevyskytuje v knihách Mojžíšových neboli Tóře či Pentateuchu! Výjimkou je pouze úvod, první kapitoly Gn, ale to si nechám na konec. Veškeré příběhy praotců, o vyvolení Abrahama, zaslíbení Jákobovi atd. neobsahují ani sebemenší odkaz na stvoření. Totéž platí o nejvlastnějším centru a těžišti Starého zákona. Tímto centrem totiž vůbec není stvoření, nýbrž příběhy o vyvedení z Egypta a daru Zaslíbené země. Což samo o sobě naznačuje teologickou relevanci (spíše irelevanci) stvořitelství tématu. Kromě prvních kapitol Gn nalezneme pojem stvoření v celém Pentateuchu jen na 3 místech. A vždy se mluví nikoliv o tom, co Bůh udělal v minulosti, ale co udělá, např. Ex 34,10: *Hle, uzavírám s vámi smlouvu. Před veškerým tvým lidem učiním podivuhodné věci, jaké nebyly stvořeny na celé zemi ani mezi všemi pronárody.*¹

Ani v tzv. předních prorocích, čili v dějpravném korpusu SZ (od Joz po 2Kr) není ani sebemenší nářka na stvoření. Objevují se až v textech relativně pozdních, tj. exilních a poexilních (exilem je míněno babylonské zajetí v 6 st. př.Kr.), u velkých proroků a v žalmech, ale i tam sporadicky a nesoustavně. A nelze si nevšimnout, že obvykle není tématem počáteční stvoření, častěji je to aktuální Boží jednání s Izraelem.

Zdaleka nejvíc stvořitelství motivů je u Deuteroizajáše (Iz 40-66). [exk. o Iz] Je to vlastně dlouhá

---

¹ Biblické citáty jsou podle Českého ekumenického překladu.

řada zaslíbení Boží pomoci Izraeli, vysvobození z babylonského zajetí; na stvoření se odkazuje jako na doklad Boží svrchovanosti. Vybírám jen několik typických ukázek:

Iz 40,26-28: „*K výšině zvedněte zraky a hleďte: Kdo stvořil toto všechno?*“ *Ten, který v plném počtu vyvádí zástupy hvězd a všechny volá jménem; má obrovskou sílu a úžasnou moc, nechybí mu ani jedna. Proč říkáš, Jákobe, proč, Izraeli, mluvíš takto: "Má cesta je Hospodinu skryta, můj Bůh přehlídí mé právo"? Cožpak nevíš? Cožpak jsi neslyšel? Hospodin, Bůh věčný, stvořitel končin země, není zemdlený, není znavený, jeho rozumnost vystihnout nelze.*

Iz 51,12-13: *Já, já jsem váš utěšitel. Proč se tedy bojíš člověka, jenž umírá, lidského syna, který je jak tráva? Zapomínáš na Hospodina, který tě stvořil, který roztáhl nebesa a položil základy země. Proč máš neustále, po celé dny, strach ze vzteku utiskovatele, který ti chystal zkázu? Kde je ten utiskovatel i se svým vztekem? Ano – toto je nejvlastnější role stvořitelského motivu v Bibli!*

Tento kontext si zapamatujme! Téma stvoření se objevuje v babylonském zajetí a má potvrdit Hospodinovu svrchovanost, má legitimisovat zaslíbení návratu ze zajetí. Ještě se s tím setkáme.

U ostatních proroků jsou zmínky o stvoření jen sporadicky. Např. Jr a Ez, kde se vesměs jedná o aktuální Boží činění. Nebo Am 4,13 a Za 12,1, kde je stvoření dokladem Boží svrchovanosti nebo soudní pravomoci.

Zajímavé je užití slovesa stvořit b-r-) v žalmech:

Ž 51,12: *Stvoř mi, Bože, čisté srdce, obnov v mém nitru pevného ducha.*

Ž 89 (chvalozpěv na Boží milosrdenství a věrnost): *Pravím: Tvoje milosrdenství je zbudováno navěky, v nebesích jsi pevně založil svou věrnost ... Tvá jsou nebesa, tvá je i země, založil jsi svět a všechno, co je na něm. ... Spravedlnost a právo jsou pilíře tvého trůnu, před tebou jde milosrdenství a věrnost.*

Pak je tu několik tzv. kosmologických žalmů, kde se vzdává chvála Bohu za celý svět. Těch si obzvlášť hledíme, protože zde se konečně reflektuje příroda, což je v Bibli vzácnost.

Ž 104,30 (o tvorech se praví): *Sesíláš-li svého ducha, jsou stvoření znovu, a tak obnovuješ tvářnost země.* I tady jde o stvoření v přítomném čase.

Ž 148,5: Hospodina chválí nebesa, Slunce, Měsíc, vody (inventář z Gn 1), *on přikázal a bylo to stvořeno.* Však jde také o pozdní, poexilní žalm, takže lze předpokládat narážku na již existující text Gn 1.

Někde jde o Boží oslavu v kontrastu s nepatrností člověka:

Ž 8,4-5: *Vidím tvá nebesa, dílo tvých prstů, měsíc a hvězdy, jež jsi tam upevnil: Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš?*

Tento citát mám velice rád. Je totiž hezkým dokladem toho, jak pramálo naše víra souvisí s představami o světě. Ten žalmista si vesmír představoval komicky naivně jako kulovou sféru s placatou zemí podepřenou sloupy uprostřed. Ale stejně to s celou naší vědou, s inflační kosmologií a zamrzlou evolucí nedokážeme vyjádřit lépe než on.

Typické je to u Joba, např. Jb 9,1-10; Jb 38 (což je obzvlášť půvabný stvořitelský text):

Kde jsi byl, když jsem zakládal zemi? Pověz, víš-li něco rozumného o tom. Víš, kdo stanovil její rozměry, kdo nad ní natáhl měřicí šňůru? Do čeho jsou zapuštěny její podstavce, kdo kladl její úhelný kámen ... Kdo sevřel moře vraty, když se valilo z lůna země, když jsem mu určil za oděv mračno a za plénku temný mrak...

Zkusme to shrnout. O stvoření se ve Starém zákoně tu a tam (velmi vzácně a nesoustavně) mluví, ale:

1. Nikdy to není samostatné téma, vždy je to jen doklad Boží pravomoci a svrchovanosti, ať už v soudu nebo ve spáse.
2. Většinou se nejedná o stvoření na počátku, nýbrž v přítomnosti, nebo Bůh zaslubuje, co stvoří v budoucnu.
3. Když už se prorok či žalmista odvolává na minulé stvoření, vesměs jde o argument, že Bůh stvořil (a proto je jeho záměr nezvratný a spolehlivý), nikde nejde o to, *jak* stvořil.

Nový zákon

Stvoření odpovídá řeckým termínům *ktisis*, *ktisma*.

Lze předpokládat, že v novozákonním židovstvu už byla Gn 1 chápána jako scénář vzniku světa. Pseudepigrafická literatura intertestamentární doby (1. a 2. kniha Henochova, Kniha Jubilejí) již o scénáři stvoření široce spekuluje. Dalo by se tedy očekávat, že i Ježíš bude stvořením argumentovat. Kupodivu tomu tak není. Z Ježíšových úst neuslyšíme o stvoření ani jednou! I ve zbytku Nového zákona je teologická relevance tématu stvoření téměř nulová. Tento fakt by neměl uniknout pozornosti.

Několik výskytů v epištolách je užito vesměs v kontextu etickém a parenetickém (napomínacím). Někde se o stvoření mluví ve smyslu stvoření k novému – lepšímu životu v Kristu. Staré (původní) stvoření je jen kontrastním pozadím pro zvěst o novém stvoření, novém vztahu k Bohu a k bližnímu.

2K 5,17: *Kdo je v Kristu, je nové stvoření. Co je staré, pominulo, hle, je tu nové!*

Ef 2,10: *Jsme přece jeho dílo, v Kristu Ježíši stvoření k tomu, abychom konali dobré skutky, které nám Bůh připravil.*

Na několika místech se objevuje kosmická christologie – Kristus je představen jako Boží moudrost nebo Boží logos, preexistující před stvořením. Především slavný prolog Janova evangelia: *Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo byl Bůh. To bylo na počátku u Boha. Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest.*

Ko 1,15-17: *On [Ježíš] je obraz Boha neviditelného, prvorozený všeho stvoření, neboť v něm bylo stvořeno všechno na nebi i na zemi – svět viditelný i neviditelný; jak nebeské trůny, tak i panstva, vlády a mocnosti - a všechno je stvořeno skrze něho a pro něho. On předchází všechno, všechno v něm spočívá.*

Ef 1,4: *V něm nás již před stvořením světa vyvolil, abychom byli svatí a bez poskvrny před jeho tváří.*

Tato biblická místa se významně podílela na formování křesťanského dogmatu. Nejvýrazněji se to projevilo v Nicejsko-cařihradském vyznání: „skrze něhož (*totiž Ježíše Krista*) všechno je stvořeno“. Jde vlastně o jednu z nejhezčích formulací evangelia – Boží milost, Boží příklon ke stvoření je již v

nejhlubším základu světa a jeho existence. Leč jistě se shodneme na tom, že jde o výpovědi o Kristu, o spáse; nikoliv o mechanismech vzniku přírody. Jde o christologii, nikoliv o kosmologii.

V mladších novozákonních spisech je rozehráno kosmické drama soudu, kde autorita režiséra dramatu se odvozuje od jeho autority stvořitelské: kniha Zj (např. 3,14; 10,5-6) nebo 2Pt 3,3-9. Čili stejný kontext jako třeba u zmiňovaného Deuteroizajáše.

Zvláštní postavení má Pavlova řeč na Areopágu (Sk 17,24-29), kde je podobně jako v SZ použito stvoření jako argumentu pro Boží nadřazenost nad pohanskými modlami.

Z tohoto přehledu zřetelně plyne, že ani v Novém zákoně není stvoření samostatným tématem. Tam, kde se vzácně vyskytuje, slouží vždy k výpovědím christologickým a soteriologickým. Mechanismus vzniku světa je Novému zákonu – narozdíl od jiné soudobé židovské náboženské literatury (!) – lhostejný.

Začátek knihy Genesis a reflexe babylonského zajetí

Jak nám do toho zapadají první biblické kapitoly?

I povrchní čtenář pozná, že Gn 1-11 („pradějiny“ od stvoření světa po babylonskou věž) je samostatným literárním celkem, který je formou i stylem odlišný od praoteckých příběhů Gn 12nn. Pozornější pohled ukáže, že jde o celek vysoce propracovaný a žádnou část z něj nelze vytrhnout.

Pro připomenutí rekapituluji:

kap. 1: stvoření světa,

kap. 2: paralelní, alternativní příběh stvoření světa a člověka, zahrada Eden,

kap. 3: vzpoura a vyhnání ze zahrady,

kap. 4-5: Kain a Ábel, rodokmeny,

kap. 6: synové božstí a dcery lidské, soud nad stvořením,

kap. 7-10: potopa, nový počátek,

kap. 11: babylonská věž.

V interpretaci tohoto korpusu je mezi vykladači celkem shoda. Vznikl v babylonském zajetí, pracuje s mnoha prvky babylonské mytologie a teologicky se vyrovnává s faktem pádu Jeruzaléma a s babylonským zajetím.

Vyvrácení Jeruzaléma a odvezení do zajetí r. 586 př. Kr. bylo pro Izrael těžkou ranou a nepochybně vyznělo jako porážka Hospodinova – tak se tehdy ideologicky interpretoval každý vojenský akt. Formálním potvrzením vítězství bylo rozboření chrámu, přesně tak, jak to Nebukadnesar provedl s chrámem jeruzalémským. Božstvo bez chrámu, bez kultu je podle tehdejších představ bezmocné. Hlavním úkolem pro Izrael tedy bylo: udržet i v zajetí víru v Hospodina, interpretovat skutečnost exilu. Jak to biblický svědek řeší?

Především: na obecnou představu o impotenci božstva bez chrámu odpovídá: Hospodin je nad světem jako svrchovaný vládce, stvořitel. On není odkázán na chrám vystavěný lidmi, protože jeho chrámem je celý svět. A proto ho lze také kdekoliv uctívat – i v exilu mezi pohany. A pak je tam jasný osten proti babylonskému náboženství: nebeská světla, vody pod a nad klenbou atd., to nejsou bohové ani sídla

bohů, ale stvoření plně podřízené Hospodinu, služebníci Hospodinovi. Proto ten zájem o přírodu a „kosmologii“, který je jinak v celém biblickém kánonu naprosto ojedinělý. Ten polemický hrot jde tak daleko, že text Gn 1 („první zpráva o stvoření“) je doslova parodií babylonského mýtu o stvoření světa, eposu *Enuma eliš*.

Máme mnoho důvodů předpokládat, že tento rozsáhlý epos (1100 veršů na 7 tabulkách) byl v dotyčné (novobabylonské) době všeobecně známý. Už proto, že se dochoval v několika opisech na různých místech a také víme, že byl pravidelně připomínán při novoročních slavnostech *akítu* v Babylónu; díky státní propagandě nebylo možné se mu vyhnout. Podívejme se na něj podrobněji. Trochu nás to zdrží, ale je tam dost legrace.

Děj má podobné schéma jako některé další kosmogonické mýty. Začíná stavem

*Když nahoře nebesa nebyla pojmenována
dole země jménem nebyla zvána²*

srv. Gn 1,1: *Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.*

tedy líčením nestrukturovaného chaotického stavu:

*tu prastarý Apsú, jejich zploditel
a životodárná Tiámat, rodička veškerenstva
své vody smísily dohromady.*

Nevynořily se pastviny, rákosové houští nebylo vidět.

srv. *Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůňí byla tma.*

Ona propastná tůň, hebr. *tehóm*, je explicitní narážkou na Tiámat, personifikující podzemní oceán, pozůstatek původního chaotického stavu. Dál se oba příběhy diametrálně rozcházejí. V *Enuma eliš* následuje theogonie, čili rodokmen prvních generací bohů:

*Když žádný bůh se ještě neobjevil,
jménem nebyl nazván, osud žádnému nebyl určen,
tu z jejich lůna bohové byli stvořeni.
Lachmu a Lachamu se objevili a jménem byli nazváni ...
Anšar svého prvorozence Ana sobě rovným učinil,
Anu k obrazu svému Nudimmuda zplodil ...*

Každá další generace bohů je strukturovanější, aktivnější a mocnější než předchozí. Posléze

*Spolčili se bohové, druzi,
rušili Tiámatu, neklidně pobíhali.
Rozbouřili její nitro
a hlukem svým dělali bohy v příbytcích nebeských,
však ani Apsú neztlumil jejich křik.*

Staří Apsú a Tiámat nemohou snést povyk bohů (mimořádně, v babylonském mýtu o potopě světa je stejná legrační zápletka: lidé tak pobíhají a povykují, že to bohy ruší, unavuje a rozhodnou se lidi zničit potopou.) Radí se tedy, jak se jich zbavit:

*Apsú otevřel svá ústa
a na Tiámatu se hlasitě rozkřikuje:
"Nepříjemné jsou mi jejich způsoby,*

---

² Cit. podle překladu Jiřího Proseckého in: *Mýty staré Mezopotámie*, Praha 1977

za dne nemohu odpočívát, za noci nemohu spát.

Chci je zničit, zmařit jejich konání!

Nechť zavládne ticho, abychom mohli spát!

Následuje theomachie – boj, válka mezi generacemi bohů. Asi jste si vzpomněli na řeckou mythologii, spec. Hésiodovu Theogonii, kde je to velice podobné. Bůh Ea lstí zabije Apsúa, na rozzuřenou Tiámat ale nestačí. Musí se narodit Marduk, syn Eův, přijmout pověření a být ustanoven králem mezi bohy. Malebně s epickou šíří se líčí hrůza Tiámaty a jejího vojska:

Sroceni se postavili po bok Tiámatě ...

Matka Chubur, která vše tvoří,

přichystala zbraně, jimž vzdorovat nelze,

stvořila hady s ostrými zuby, nemilosrdnými tesáky.

Místo krve naplnila jejich těla jedem...

Stvořila hada jedovatého, saň a mořskou obludu,

obrovského lva, vzteklého psa, člověka-škorpión,

zuřivé vichry, člověka-rybu, tura.

a také Mardukova apotheosa vč. roztomilých detailů:

Jedli chléb, pili pivo,

sladkou medovinou svá hrdla prolévali.

Jak pivo popíjeli, nálada stoupala,

velmi bezprostředními se stali a rozjásalo se jejich nitro.

Mardukovi, mstiteli svému, osud určili.

Následuje sáhodlouhá příprava k boji a zuřivá bitva

Rozprostřel pán svou síť, do té ji chytil ...

Když Tiámat otevřela ústa, aby jej pohltila,

vrh do nich vítr zlý, rty nemohla sevřít.

Zuřivé vichry její nitro naplnily,

život se nadmul, ústa široce otevřela.

Vystřelil šíp, rozerval jí břich,

vnitřnosti její prořal, rozpoltil srdce.

Spoutal ji a její život uhasil,

odhodil mrtvolu a postavil se na ni.

Pak se může Marduk naplno pustit do stvoření světa. Máme tu další analogie k líčení Gn 1. Jedním z prvních Mardukových výtvorů jsou hranice nebes zadržující nebeský oceán

Spočinul pán, na Tiámatinu mrtvolu hledí,

ten kus masa rozdělit chce a stvořit věci nádherné.

Roztrh ji vedví jako tresku,

z jedné půle sklenul nebesa.

Vyznačil hranice a rozmístil strážce.

Těm pak přikázal, aby nedali vytéci vodám...

srv. Gn 1,6–8: *I řekl Bůh: "Bud' klenba uprostřed vod a odděluj vody od vod!" Učinil klenbu a oddělil vody pod klenbou od vod nad klenbou. A stalo se tak. Klenbu nazval Bůh nebem. Byl večer a bylo jitro, den druhý. (Ta klenba je pojem z architektury, nic mytologického.)*

Dále se věnuje nebi, tvoří souhvězdí jako sídla bohů

Marduk zbudoval sídlo velkým bohům,

hvězdy, jejich podoby, v souhvězdí seskupil ...

a uvádí do úřadu bohy Měsíce a Slunce: Nannara a Šamaše a široce jim vysvětluje, jak mají odměřovat čas:

V Tiámatině bříše umístil nebes výšiny.

Nannarovi dal vzejít, svěřil mu noc

a určil ho co klenot její k rozpoznání dnů.

"Znovu a znovu v kotouči světelném

na pouť se vydávat budeš, měsíc co měsíc!

Když na počátku vyjdeš nad zemí,

budeš jak srpek po šest dní zářit!

Sedmého pak dne co kotouče půl ..."

srv. Gn 1,14–16: *I řekl Bůh: "Buďte světla na nebeské klenbě, aby oddělovala den od noci! Budou na znamení časů, dnů a let. Ta světla ať jsou na nebeské klenbě, aby svítala nad zemí." A stalo se tak. Učinil tedy Bůh dvě veliká světla: větší světlo, aby vládlo ve dne, a menší světlo, aby vládlo v noci; učinil i hvězdy. Mocní a nevyzpytatelní bohové jsou zde degradováni na "veřejné osvětlení".*

Pak se bohové dál koří Mardukovi, posledním výtvozem je člověk. Toho ovšem nestvořil Marduk, ale jeho otec Ea, a to proto, aby se bohové nemuseli dřít, ale aby lidé na ně pracovali a živili je obětmi:

Seberu krev, udělám kosti

a stvořím lidskou bytost, nechť její jméno je člověk!

Obtížen bude službou bohů a bohové si odpočinou. ...

I odvětili mu Igigové, bohové velcí:

"Kingu vyvolal ten boj,

Tiámatu popouzel, připravoval válku!"

Před Eou v poutech ho přidrželi

a za trest proťali mu žíly.

Z krve jeho stvořil pak Ea pokolení lidské,

službou je obtížil bohů a bohy osvobodil.

Epos pak končí stavbou Babylóna a chrámu Esagila ("babyl. věže") a vyhlášením padesáti jmen Mardukových.

Vyprávění v Gn si od babylonského mýtu vypůjčuje kosmologický inventář. Ale jinak ho obrací na hlavu. Žádné úkladné vraždění, žádné božské pletichy, konkurenční boj a vzájemné podlézání bohů, žádné nadýmání větry :-), jen svrchované slovo. Hospodin řekne – a ono se stane. Čímž jako by se říkalo: Náš Bůh, Hospodin, to není žádný upocený rváč Marduk, který je nadto závislý na vašich obětech. On je vysoko nad tím vším. To, že jste zničili Jeruzalém, není slabostí Hospodinovou, ale je to jeho soud nad námi, nad Izraelem. On je nad věcí a ještě přijde ke slovu, on nás zase vysvobodí.

Gn 1–11 je skutečně parodií babylonské předlohy. Klidně to lze říci takto natvrdo – v rámci onoho literárního celku Gn 1–11 to totiž není jen zde. Naprosto otevřený výsměch zazní třeba v Gn 6,4: *Za oněch dnů, kdy synové božští vcházeli k dcerám lidským a ty jim rodily, vznikaly na zemi zrudý, ba ještě i potom. To jsou ti bohatýři dávnověku, mužové pověstní.* Což opět naráží na státní propagandu – na příběhy o polobožských héroích, od kterých odvozovaly svůj původ královské dynastie (nejen v Babylonu). Nebo „vysvětlení“ jména Babylonu v Gn 11,1–9: *I sestoupil Hospodin, aby zhlédl město i věž, které synové lidští budovali. ... I rozebral je Hospodin po celé zemi, takže upustili od budování města. ... Proto se jeho jméno nazývá Babel (to je Zmatek), že tam Hospodin zmátl řeč veškeré země*

a lid rozehnal po celé zemi. To je výsměch pýše Babyloňanů na babylonský chrám — střed světa, symbol babylonské světovlády. Hospodin musí sestoupit, aby si té věže vůbec všiml. V babylonštině znělo jméno Babylonu *Báb-ili*, čili Brána bohů. A z brány bohů je zde udělán Bábel – Blábolov (je tu slovní hříčka s hebr. slovesem b-l-l, blábolit).

Všimněme si toho, že epos *Enuma eliš* (vyjadřující oficiální babylonskou ideologii) i jeho parodie Gn 1-11 končí stavbou Babylóna resp. zesměšněním stavby Babylóna. Ta paralela je nepřehlédnutelná. Ale v jednom ohledu je tu podoba. Ani jednom z textů nejde o to, jak vznikl svět. *Enuma eliš* není evoluční teorií, je to mýtus, scénář kultického dramatu, které má legitimisovat nárok Marduka na vládu mezi bohy a tím také nárok jeho města Babylona (protože Marduk byl vždy babylonským městským bohem) na světovládu. To, o čem jde, je ona aktuální světovláda, ne teorie vzniku světa. A s tím se také vyrovnává ona hebrejská parodie. Ani jí nejde o vznik světa, ale o to, kdo je skutečným svrchovaným vládcem a kdo bude mít poslední slovo.

Jde tedy o mytologický materiál, byť přepracovaný a náležitě parodovaný. Nechci se pouštět do hermeneutických úvah o mytologii, archetypech a typologii. Je ale zřetelné, že prvotní smysl „stvořitelství kapitola“ není nějaké vysvětlení vzniku světa a jeho struktur. Do této polohy se jeho vnímání dostalo až o dvě staletí později pod vlivem hellenistické kultury.

Pro naše chápání je ovšem podstatné, jak text figuruje v celku biblického kánonu, tedy v nejširších souvislostech. Jakkoliv jde o literárně víceméně samostatný korpus, musíme zohlednit jeho začlenění doby prologu k příběhům Izraele, k příběhům vyvolení a spásy. Že byl v této souvislosti skutečně čten a chápán (než se vlivem helenismu osamostatnil a jaksi „zatuhl“ do pseudohistorie), dosvědčuje např. Ž 136. V něm najdete stvoření podle Gn 1 převyprávěné, ovšem plynule dovedené přes vysvobození z Egypta až k daru Země zaslíbené – s refrémem „Boží milosrdenství je věčné“. Tento žalm krásně a neproblematicky ukazuje, jak se stvořitelským textem správně zacházet v jeho vlastní intenci. Pokud ho z této souvislosti vytrhneme, vznikne nesmyslný artefakt, který bude zbytečně vytvářet umělé problémy, třeba problém s evolucí.

Přírodní motivy v Bibli obecně

K podobnému zjištění dospějeme, pokud zaměříme pozornost nikoliv k vlastnímu pojmu stvoření, ale k textům, které nějak odrážejí ne-lidský svět, přírodu a kosmos a jejich uspořádání. Vždy jsou některé náhodně vybrané kosmologické prvky použity jako kulisy dramatu mezi Bohem a člověkem resp. lidem izraelským. Obraz přírody je natolik nesystematický a fragmentární, že z něj ani nelze rekonstruovat nějakou dobovou kosmologii. Např. Ž 119, 89n; Jb 26,6-11; Jr 5,22; Ž 104; Př 8,23-29 a další. Vždycky jde jen o okrajový, služební motiv v kontextu soteriologickém nebo doxologickém.

Dalším zajímavým – i když vlastně nijak nesouvisejícím – tématem je použití přírodních motivů a fenoménů v Bibli (bez souvislosti se stvořením): stromů, hor, zvířat, povětrnosti. Je totiž více než patrné, že starozákonní svědci zde viděli a měli problém. Jahvistické monotheistické pravověří se neustále muselo vymezovat vůči přírodním kultům, ať již pohanství okolních národů nebo nepravověrné lidové zbožnosti. Vzpomeňme na zápas proroka Elijáše s Baalovými proroky, na Jóšijášovy reformy, na odpadnutí Izraele k Baal-peórovi na cestě pouští atd... Přímo uvnitř mnoha senných textů je skrytá a vystopovatelná vnitřní polemika. Texty, který původně otevřeně mluvily o

Hospodinově kultu ve venkovských přírodních svatyních, byly retušovány a přeznačovány. Z hlediska exegese představuje každý přírodní motiv či symbol v Bibli nesmírně zajímavý problem. To už s naším tématem nesouvisí, zmiňuji to jen proto, že zde se významně uplatňuje vaše alma mater. Daněk, Tydlitátová... *Orientalia Antqua Nova* (doc. Charvát) - nejpravidelnější setkávání biblistů a religionistů.

Takže můžeme shrnout: Stvoření, příroda, ne-lidský svět není tématem Bible. Otázky, jak je svět strukturován a jak jeho struktury vznikly, jsou Bibli zcela lhostejné. Tématem Bible je evangelium, Boží oslovení, vyvolení, naděje zvěstovaná člověku, ať už kolektivně jako lidu izraelskému či lidstvu nebo jako jednotlivci, následovníku Kristovu. Přírodovědu nezatahujme do teologie a teologii do přírodovědy. Nebo aspoň buďme poctiví a neodvolávejme se při tom na Bibli!

Obecné poznámky o vztahu víry a přírodovědy

Když jsem říkal, že nás (z titulu víry či pěstování teologie) přírodní věda (nebo speciálně evoluce) naprosto nezajímá, myslel jsem to bez nadsázky, zcela vážně. Dokonce jako závažné teologické tvrzení.

Předmětem víry (tedy víry pravověrné) je totiž evangelium – zvěst o Boží lásce, Božím oslovení, které k člověku přichází bez jakýchkoliv předpokladů a předběžných podmínek. Boží oslovení, výzva k lásce k Bohu a bližnímu, nezávisí a nemůže záviset na tom, co si myslíme o světě, ba i o sobě samých. A je tlumočeno tak, aby mu rozuměl člověk starověký i člověk moderní. Víra, reflexe tohoto oslovení, se odehrává v našich konkrétních životech, tady a teď, stejně jako tehdy a tam (třeba ve starověké Palestině) a je tlumočena v příslušných pojmových souřadnicích.

Vyjadřovacími prostředky víry jsou příběhy a symboly. Máme zde co do činění s boží skutečností, tedy s něčím, co nás *ex definitione* nekonečně přesahuje, co nikdy nebudeme schopni plně pochopit a pojmově uchopit. S tím ovšem víra počítá. Varováním je už prorocký výrok: Nejsouť zajisté myšlení má jako myšlení vaše, ani cesty vaše jako cesty mé, praví Hospodin. Ale jakož vyšší jsou nebesa než země, tak převyšují cesty mé cesty vaše, a myšlení má myšlení vaše. (Iz 55,8-9) Vezměme co nejvážněji toto napětí, tento paradox, které jsou v samém centru, základu víry a teologie. (Zdůrazňuji: jedinou ambicí teologie je být přiměřeným jazykem a reflexí víry. Teologie není žádnou vědou o Bohu!) Na jedné straně vědomí onoho nekonečného přesahu, oné zásadní nepochopitelnosti omezeným lidským rozumem a na druhé straně Boží slovo, které míří ke konkrétním lidem do jejich konkrétních životních situací a myšlenkového světa, působí víru a je tedy (skrze svědectví víry) komunikovatelné. Nebo jinak: Na jedné straně Boží milost, něco sice nepochopitelného, ale přitom svrchovaně skutečného, spolehlivějšího než jakékoliv naše objektivní poznání (které zůstane částečné a nedokonalé, i kdybychom se dopracovali k oné kýžené teorii všeho s kvantovou gravitací), na druhé straně to, že o této svrchované skutečnosti můžeme mluvit jen v symbolech a analogiích – ať už to jsou biblické příběhy, církevní dogmata (třeba trojiční učení) nebo svátosti. Tyto paradoxy nelze zanedbat.

Ve víře jde o osobní vztah k tomu, který člověka nekonečně přesahuje, ale přesto jej oslovuje, navzdory lidské nedokonalosti a omezenosti. O vztah plný lásky a naděje, byť s vědomím, že to nebo ten, k čemu se vztahujeme, je mimo naše chápání, což nám nevádí, neboť iniciativa je na jeho straně. My nerozumíme jemu, ale on rozumí nám. Obrovský půvab křesťanské svobody je právě v tom, že my – věřící – nemusíme a dokonce ani nemůžeme všechno chápat a že to nejdůležitější je v rukou Božích, tedy nezáleží na našem pochopení, naší snaze a našich výkonech. Tento vztah není podmíněn jakoukoliv naší dokonalostí a schopností, ať už mravní (proto vykoupení z hříchu), nebo intelektuální

(nemusíme tomu vědecky rozumět). Klasicky to formuluje dogma o spasení pouhou milostí.

Víra je existenciálním postojem a – na druhou stranu – záležitostí vysoce praktickou. Odehrává se v souřadnicích našich životů, našich vztahů, našeho rozhodování. Proto jsou ty souřadnice vysoce anthropocentrické a geocentrické. (Nemějme jim to za zlé!) Proto se také tak dobře sděluje právě vyprávěním – příběhem. Proto je Bible plná příběhů. Samozřejmě i tím inventářem dobových představ, v jejichž kulisách se příběhy odehrávají. Bible a po ní křesť. teologie si pojmově vypomáhají určitým obrazem světa – značně archaickým. To, oč se jedná, není tento obraz, ten je jen historicky danou matricí, na jejímž pozadí se odehrávají příběhy. Ovšem bylo by naivní to vnímat jako významný problem a řešit ho tím, že ten archaický, starověký obraz nahradíme obrazem 2. půlky 19. století nebo začátku 21. století. Vyjde to nastejno, i ty nejsoučasnější představy o fungování vesmíru nebo živých organismů budou brzy archaické. Dobře víme, že tempo zastarávání se zrychluje, těch uplynulých 150 let by mohlo být varováním.

Mj. z tohoto důvodu mi připadají nesmírně komické a trapné snahy nějak propojit teologii a moderní vědu, dostat je do syntézy a jednotného logického systému. Dnes je móda (médií živená) hledat "kde se věda dotýká náboženských otázek". Určitě jste to už slyšeli, pravděpodobně v souvislosti s astronomií nebo subatomární fyzikou. Třeba kvantová kosmologie, vlnová funkce vesmíru a její počáteční podmínky, to je něco! Ve skutečnosti tahle floskule říká jen to, že jde řeč o věcech, o kterých nic kloudně nevíme a proto můžeme libovolně spekulovat. Jakmile začne mít věda pevnější půdu pod nohama, přestane to *ipso facto* být nábožensky zajímavé.

Ale i tak to je omyl či habaďůra na média a Templetonovu nadaci. Žádné takové náboženské otázky, kterých by se věda dotýkala, nejsou. Víře je totiž jedno, zda je vesmír konečný nebo nekonečný, zda planetami pohybují andělé nebo Newtonův gravitační zákon, jestli neutrino mají nebo nemají klidovou hmotnost a jakou funkci mají v buňkách transposony. To jsou jen nové kulisy, ve kterých odehrávají podobné příběhy jako před tisíciletími.

Tím samozřejmě nechci říci, že to věřícího člověka nesmí zajímat. To by bylo špatné, to bychom se tu asi nesešli. Nebo že to pro věřícího nemůže být důvodem k vděčnosti. Když žalmista opěvuje Boží velikost, moc a věrnost pomocí hvězd, světových sloupů a propastných tůní, není to herese! Dnes bychom mohli klidně skládat žalmy o supersymetriích, kvasarech, litosférických deskách nebo hox genech. Určitě by to za tu legraci stálo. Ovšem činili bychom tak s vědomím, že i tyto kulisy a obrazy můžou být za pár let komicky zastaralé. Zamrzlá platicita a sobecké geny se ocitnou vedle flogistonu a propastných tůní (omluva prof. Flegrovi – tohle už je nadsázka), věda bude zase o něco zajímavější a Boží oslovení bude platit dál.